

ВИДИ АТРИБУТІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ Г. ГРАСА "БЛЯШАНИЙ БАРАБАН")

У статті розглядаються нові моменти, які з'явилися в розумінні та визначенні поняття "атрибут" у сучасній німецькій граматиці. Основна увага приділяється класифікації атрибутів відповідно до їх синтаксичного положення відносно номінальної частини, яку характеризує той чи інший атрибут. Дослідження проводилося на матеріалі твору Г. Граса "Бляшаний барабан".

Проблема аналізу членів речення, яка частково сягає ще античних граматик, займає вагоме місце і в сучасному мовознавстві. Традиційною системою членів речення вважається система К.Ф. Бекера, яка сьогодні частково покращується та доповнюється, проте як дидактично, так і науково передається з одних граматик до інших. У межах речення К.Ф. Бекер розрізняє п'ять його членів: підмет, присудок, додаток, обставину та атрибут. Незважаючи на те, що термін "атрибут" вже досить довго вживається в системі членів речення, він є ще недостатньо дослідженим. К. Кноблох навіть називає атрибут "пасинком сучасної граматики" [1: 101]. Мета нашого дослідження – виявити нові моменти, які з'явилися в розумінні та тлумаченні атрибута в сучасній граматиці та здійснити його класифікацію.

У фаховій літературі та граматиках визначення і класифікація атрибутів подається по-різному. Це залежить від лінгвістичних теорій та критеріїв, покладених в основу тієї чи іншої граматики. Саме з цього випливають різні представлення, опис та результати дослідження атрибутів. Проте в сучасному їх дослідженні існують дві найпоширеніші точки зору. Дослідники, які притримуються першої з них, стверджують, що лише складові, які підпорядковані іменнику можуть вважатися атрибутами [1; 2], представники другої точки зору вважають, що всі складові, які належать до ядра речення є атрибутами. Граматика Duden висловлює точку зору, що атрибут є "синтаксично не необхідним насиченням члена речення або ядра членів речення". Атрибути характеризують те, що вже дано в ядрі речення, розтлумачують його або визначають точніше [3: 730]. Найбільш прийнятною для нашого дослідження ми вважаємо саме першу точку зору, тобто твердження про те, що атрибут підпорядкований виключно іменниковому ядру речення. З цього приводу П. Ейзенберг зазначає: "Перша функція атрибута полягає в тому, щоб краще та детальніше охарактеризувати поняття, назване іменником" [2: 136].

Термін "атрибут" є неоднозначним і служить для позначення явищ, які співпадають лише частково. Атрибут виступає, з одного боку, як логічне поняття сутнісної, необхідної властивості об'єкта, на відміну від його акциденції, тобто неістотної, змінної та залежної властивості речі. Атрибути розуміються також як члени речення зі значенням якісної чи кількісної ознаки предмета чи іншої ознаки, приєднання якої до відповідного компонента, що може належати до різних частин мови, не обумовлено їхньою валентністю [4: 13]. У граматиці німецької мови, як вже було зазначено вище, переважає віднесення всіх членів, підпорядкованих іменникові, до розряду атрибутів. Тут для підтвердження цієї точки зору є видимі зовнішні підстави – специфіка порядку слів німецького речення, в тектоніці якого атрибут, на відміну від інших членів, не займає певного місця. Як відомо, атрибутивні відношення будуються на основі зв'язку прикметника (або інших слів, що позначають якусь ознаку) з іменником. Для атрибута характерним є позначення ознаки, при цьому з усієї різноманітності ознак і властивостей, що притаманні особі чи предмету, він виражає ті, які є важливими для мовця у визначений момент комунікації.

У нашому дослідженні ми використовуємо класифікацію атрибутів німецької мови, запропоновану С. Сон [5: 72]. Дослідник пропонує поділити атрибути в німецькій мові на дві групи: пренуклеарні та постнуклеарні. Назва пре- та постнуклеарні зумовлена синтаксичним положенням відповідних атрибутів – до або після їхнього нуклеуса [5: 72]. Нуклеусом ми, вслід за П. Ейзенбергом, вважаємо синтаксичний центр номінальної фрази, її номінальну частину, яка може бути іменником або займенником, може атрибутизуватися і разом з атрибутом утворює атрибутивне сполучення [2: 137]. До пренуклеарних атрибутів належать передусім атрибут із родовим відмінком, атрибут, виражений прикметником, діеприкметником, до постнуклеарних – атрибут із родовим відмінком, прийменниковий атрибут та підрядні означальні речення.

Матеріалом для нашого дослідження послужила вибірка атрибутивних сполучень із твору Г. Граса "Бляшаний барабан" [6], яка склала 1140 одиниць. Із тексту твору ми виписали речення, в яких зустрічалися атрибутивні сполучення, та поділили їх на види, запропоновані в класифікації С. Сон. Далі розглянемо кожен із видів атрибута в німецькій мові детальніше.

Пренуклеарні атрибути в німецькій мові

1. Атрибут із родовим відмінком.

Як стверджує К. Кноблох, сам відмінок не має певної функції або значення. Функцію або значення він має лише в полі мовного зображення. Саме через відмінок передаються різноманітні синтаксичні ролі в реченні. Іменник у родовому відмінку може виступати в реченні означенням, додатком або обставиною. Але традиційно основною функцією родового відмінка є функція атрибутизації [7: 49]. Про пренуклеарний атрибут із родовим відмінком ми говоримо тоді, коли іменник у родовому відмінку атрибутизується з нуклеусом і виступає в пренуклеарному полі. Пренуклеарний атрибут із родовим відмінком вживається, як правило, з власними назвами. У нашому дослідженні зафіксовано 20 прикладів вживання пренуклеарного атрибута з родовим

відмінком. Наприклад, *Oskars Anwesenheit* [6: 176], *Jans Antwort* [6: 176], *Paus Benekes Seerüberhände* [6: 156], *Oskars Zunge* [6: 261].

2. Атрибут, виражений прикметником.

У німецькій мові прикметник разом з іменником та дієсловом належить до основних частин мови. Морфологічно прикметник характеризується своїм відмінюванням та здатністю змінюватися за ступенями порівняння. За граматику Дуден, прикметник може вживатися у ролі атрибута, предикатива та обставини. Але його основною функцією є атрибутизація [3: 86]. Атрибут, виражений прикметником, виступає завжди перед нуклеусом і виявляє при цьому прикметникові закінчення, що залежать від синтаксичного оточення цього атрибута. При цьому атрибут узгоджується з нуклеусом у роді, числі й відмінку. Іншою ознакою атрибута, що відрізняє його від інших частин мови, є його здатність змінюватися за ступенями порівняння. Приклади з нашої вибірки: *einige französische Wörtchen* [6: 261], *hastige Träume* [6: 321], *mein harmlosester Patient* [6: 331], *mit gewichtigen Worten* [6: 336]. Проаналізувавши отримані нами дані, приходимо до висновку, що прикметники не здатні самостійно ідентифікувати предмет. Таку здатність вони отримують через процес атрибутизації. Атрибут, виражений прикметником, часто містить розширення, яке розміщується завжди зліва від прикметника. У випадку такого сполучення –розширення + прикметник – ми говоримо про прикметникову групу. Прикметник у розширеній прикметниковій групі виконує основну функцію, він є центром цієї групи: *in einem lächerlich langen Nachthemd* [6: 216], *ihre gleichfalls stark süße Substanz* [6: 391], *wunderbar weiche Schnürstiefel* [6: 351].

У наведених нами прикладах бачимо, що розширення безпосередньо не пов'язане з нуклеусом, воно має зв'язок із нуклеусом лише через прикметник. Слід відмітити, що в досліджуваному творі більшою мірою вживаються саме прикметникові атрибути, які містять розширення. Така насиченість деталями, нагромадження складних граматичних конструкцій є, на нашу думку, типовими ознаками стилю Г. Граса.

3. Атрибут, виражений дієприкметником.

Дієприкметник належить до незмінюваних форм дієслова. Цікавим є той факт, що в багатьох граматиках не існує групи дієприкметникових атрибутів. Не зважаючи на те, що дієприкметники морфологічно походять від дієслівних основ, у фаховій літературі дієприкметникові атрибути розглядаються разом із прикметниковими. Ми розглядаємо дієприкметникові атрибути як підклас прикметникових, але при цьому намагатимемося досліджувати їх як окремий вид, тому що між цими видами атрибутів є не лише спільне, а й багато відмінного, що потребує окремого аналізу. Атрибутизація за допомогою дієприкметника є цікавим явищем, тому що дієприкметники походять із дієслівної категорії. При атрибутизації вербальної категорії стає можливим вираження процесів та подій. Дієприкметник I описує процеси та події як незавершені або такі, що тривають. Дієприкметник II означає наслідок процесу чи події або те, що вони вже завершилися. Наприклад: *meine geschwellenen Augen* [6: 276], *das aufgerissene Ohr* [6: 276], *das misshandelte Kind* [6: 276]276, *nach getaner Arbeit* [6: 291], *eine sterbende Fliege* [6: 391], *mit herabhängendem Unterkiefer* [6: 306].

Дієприкметниковий атрибут та розширення, що належать до нього, утворюють дієприкметникову групу, ядром якої є дієприкметник. Розширення поводяться так само, як у прикметникових, тобто не мають безпосереднього зв'язку з нуклеусом: *auf rot gestellte Taschenlampen* [6: 301], *oft erprobte Phantasie* [6: 311], *matt glänzende Krankenschwestertrachten* [6: 386], *dem immer noch knienden Kohlenklau* [6: 291], *mit Torte gefüllte Mama* [6: 91]. Дієприкметники належать, власне, до граматичної категорії "дієслово", проте через атрибутизацію переймають прикметникові властивості. Це виявляється не лише у функціональній, а й у формальній сфері. За допомогою дієприкметників значення атрибутизації стає більшим та ширшим.

4. Складне слово.

З точки зору функціональної перспективи атрибутивність може виражатися не лише через стійку граматикувану форму "атрибут", а й через інші мовні або граматичні категорії. Атрибутивність можна виразити через мовну операцію "утворення складних слів". Типовим прикладом є іменник-складне слово. У іменниках-складних словах основним елементом виступає іменник. Частина складного слова, яка стоїть перед основним словом, називається визначальним словом. Визначальним словом можуть виступати одиниці будь-якої частини мови. Перед основним словом можуть стояти, звичайно, кілька елементів, при цьому необхідно враховувати семантичну відповідність між цими елементами [5: 96].

Виникає питання, чому визначальні слова стоять перед основним без морфологічних засобів зв'язку. За твердженням В. Флейшера та І. Барца іменники-складні слова характеризуються стабільністю їхньої структури: *Holztisch vs. der Tisch aus Holz; der hölzerne Tisch*. Якщо перед іменником-складним словом стоїть атрибут, то він пов'язаний за змістом зі складним словом повністю, а не окремо з основним чи визначальним словом, тому що обидва слова семантично тісно пов'язані одне з одним і утворюють закриту в собі семантичну єдність [8: 74]. Проте грамика Дуден встановлює все-таки істотну різницю між основним та визначальним словом. Наприклад, вираз *der Tisch aus schlechtem Holz* ніколи не може бути виражений за допомогою іменника-складного слова *Holztisch* [3: 411]. Потрібно підкреслити, що атрибути, як правило, повинні семантично узгоджуватися з основним елементом іменника-складного слова, тому що саме йому, зазвичай, властива функція нуклеуса, наприклад: *Lamettahaare* [6: 41], *Luftwaffenhelferuniform* [6: 286], *Familiengrab* [6: 36], *Trauergemeinde* [6: 136], *Krankenschwestertracht* [6: 131], *Ohrfeigengesicht* [6: 116], *Herz-Jesu-Kirche* [6: 116].

Розглянувши іменники-складні слова як один з видів атрибутизації, приходимо до висновку, що атрибутизація може реалізуватися не тільки на граматичному рівні та через звичайні атрибути, а й на рівні лексичному. Постнуклеарні атрибути в німецькій мові є явищем менш дослідженим, ніж пренуклеарні. Їхня послідовність вживання в номінальній фразі, критерії розмежування та з'єднання з нуклеусом ще досі

залишаються проблемою, невирішеною до кінця [10]. У нашому дослідженні ми поділили постнуклеарні атрибути на п'ять груп. Розглянемо кожну з них докладніше.

1. Атрибут з родовим відмінком.

При атрибуті з родовим відмінком йдеться про атрибутизацію до нуклеуса через іменник у родовому відмінку. Типологічне кодування цієї атрибутизації можна сформулювати так: атрибут із родовим відмінком є в німецькій мові номінальною фразою, яка стоїть у родовому відмінку, атрибутизується з нуклеусом та стоїть безпосередньо після нього. Через атрибутизацію поєднуються два іменники, при цьому один іменник – атрибут підпорядковується іншому – нуклеусу через узгодження з ним у родовому відмінку: *Sohn des Polizeipräsidenten* [6: 301], *Teil des Schrankes* [6: 386], *in den Überresten eines Bettes* [6: 391], *auf dem Hof des Mietshauses* [6: 146], *auf dem Rund meiner Trommel* [6: 221].

Постнуклеарні атрибути з родовим відмінком надають можливість вираження через об'єм значень відповідних іменників. Велику роль відіграє також синтаксичне розширення та можливості ідентифікації предмета. Проте ці можливості атрибутизації через атрибут з родовим відмінком не є необмеженими. При атрибутові з родовим відмінком йдеться про атрибутивні відношення двох іменників за допомогою граматичного засобу "родовий відмінок". При атрибутизації через родовий відмінок значення атрибутивної групи з родовим відмінком виявляється через значення нуклеуса та атрибута з родовим відмінком. У межах лексичного значення нуклеуса та атрибута атрибутивна група з родовим відмінком є обмеженою як граматично, так і семантично. Цікавий мовний феномен у тому, що в багатьох випадках атрибутизація блокується іменниками, що вживаються без артикля й не можуть виражати атрибутивні відношення для родового відмінка. У цьому випадку виступає прийменниковий атрибут.

2. Прийменниковий атрибут.

Морфологічно прийменники є незмінними й не виступають ні членами речення, ні в ролі атрибутів. У реченні прийменники вживаються у сполученні з іменником, займенником, прикметником чи прислівником. Через свою несамостійність прийменники беруть участь в утворенні прийменникових фраз. Прийменникова фраза може вживатися як обставина, додаток та атрибут. Основною функцією прийменникової фрази є її вживання в полі обставини. Аtribuтизація – її вторинна функція. Аtribuтизація у випадку з прийменниками здійснюється через підпорядкування прийменникової фрази нуклеусу.

К. Зоммерфельдт висловлює думку про те, що у зв'язку прийменникових атрибутів та атрибутів із родовим відмінком з їхніми нуклеусами є багато спільного. Він вказує на те, що за своєю функціональною здатністю прийменникові атрибути поступають атрибутам з родовим відмінком [9: 561]. Прийменниковий атрибут служить як утворенню понять, так і допомагає їх ідентифікувати. Певною мірою за допомогою прийменникового атрибута можна уникнути двозначності в розумінні, як це іноді буває при атрибутизації з родовим відмінком. Дійсно, прийменниковий атрибут є виразнішим, тому що прийменники мають лексичну специфікацію, на відміну від родового відмінка. Місце прийменникового атрибута завжди після атрибута з родовим відмінком, якщо вони виступають у комбінованій атрибутивній групі. Прийменниковий атрибут поєднується з нуклеусом за допомогою семантичних зв'язків: *Für den Mann aus Führt* [6: 96], *eine Kartoffel am Stückchen* [6: 12], *den Kaufmann aus Florenz* [6: 156], *einen Sinn fürs Schöne* [6: 31], *ein Stückchen von der Torte* [6: 91].

3. Атрибутивні інфінітивні конструкції з часткою zu.

У випадку атрибутизації інфінітивної конструкції до нуклеуса ми говоримо про атрибутивну інфінітивну конструкцію. Через атрибутизацію відносно вільне місце інфінітивної конструкції в реченні чітко встановлюється після нуклеуса, виділяючись при цьому комами. Так як центром цієї атрибутивної конструкції виступає дієслово, ми називаємо її також дієслівним атрибутом, на відміну від іменникового (атрибут із родовим відмінком). Основною функцією дієслова в реченні є функція предикації, бо дієслово, в першу чергу, виступає присудком. У атрибутивній інфінітивній конструкції дієслово перед атрибутизацією номіналізується за допомогою частки *zu* [5: 130].

Важливим є той факт, що в атрибутивній інфінітивній конструкції майже не буває розширення. Це пов'язано з тим, що у випадку розширення важко було б встановити зв'язок між атрибутивною інфінітивною групою та нуклеусом. У нашому дослідженні зустрічаються лише три випадки вживання інфінітивної конструкції з *zu* в атрибутивній функції, наприклад: *Gelegenheit, diese Uniform zu tragen* [6: 96], *mit dem Gedanken, seine Werke farbig zu gestalten* [6: 4], *Gelegenheit, den Dückerhoff ertrinken zu lassen* [6: 20]. Обмеженість атрибутивних інфінітивних конструкцій полягає в тому, що лише невелика кількість іменників може приєднати їх до себе. Більшість атрибутивних інфінітивних конструкцій легко можна трансформувати в підрядне означальне речення.

4. Підрядне означальне речення.

Підрядні означальні речення є невід'ємною частиною складного атрибутивного комплексу. У випадку підрядних означальних речень мова йде про атрибутизацію за допомогою речення. Істотною різницею між підрядними означальними та іншими видами атрибута є те, що підрядні означальні речення можуть виражати граматичні категорії дієслова. Підрядні означальні речення можуть розміщуватися як безпосередньо після нуклеуса, так і бути віддаленим від нього, але в будь-якому випадку виявляють з нуклеусом тісний зв'язок. Це відбувається насамперед через граматичні засоби – сполучники: *im Steffenspark, der den Städtischen Friedhöfen gegenüberlag* [6: 306], *eine Fliege, die brummt so laut* [6: 291], *Leute, die Wertvolles auf der Erdoberfläche zurückließen* [6: 351], *Schäden, die der erste Weltkrieg verursacht hatte* [6: 261]. Підрядні означальні речення виконують функцію ідентифікації предмета, яка їм властива більше, ніж звичайним прикметникам. Проте у утворенні понять їх роль не така суттєва.

5. Прикладка.

Поруч з іменниковим атрибутом у формі родового відмінка є ще один іменниковий атрибут – прикладка. Прикладку Duden визначає як "особливу форму атрибутизації" [3: 222]. Вже саме таке визначення "особлива форма" вказує на труднощі виокремлення та опису цієї граматичної категорії. Прикладка – це іменник чи номінальна фраза, яка, як правило, узгоджується з нуклеусом у певному відмінку. Розрізняють близьку та вільну прикладку. Якщо нуклеус та прикладка разом служать для ідентифікації одного предмета, ми говоримо про близьку прикладку. Близька прикладка виступає без морфологічного маркування й не виділяється комами. Вона може стояти як перед нуклеусом, так і після нього: *eine Kolonie Maulwurfshügel* [6: 12]. За допомогою вільної прикладки предмет, що ідентифікується називається двічі, з якоюсь іншою ознакою. Вільна прикладка ставиться після нуклеуса й відокремлюється комами чи тире, наприклад: *Kaninchen, Blaue Wiener* [6: 146], *Guste, eine ruhige Person* [6: 146], *Stiefvater, der Pulvermüller Gregor Koljaiczek* [6: 136], *auf seinem Schatz, dem Fotoalbum* [6: 40]. Нуклеус та прикладка поєднуються без граматичних засобів зв'язку, відношення між ними синтаксично координативні. У ході проведеного дослідження ми проаналізували та класифікували атрибутивні сполучення, виписані з роману Г. Грасса "Бляшаний барабан". Відповідно до положення щодо слова, яке вони характеризують (нуклеуса), ми виділили дві групи атрибутів: пренуклеарні та постнуклеарні. У межах кожної групи виокремили окремі види атрибутів та кількісно підраховали їх. У результаті підрахунку виявили, що кількість пренуклеарних атрибутів суттєво перевищує кількість атрибутів постнуклеарної групи. Такий результат видається нам закономірним, тому що основним видом пренуклеарних атрибутів є прикметниковий атрибут, основною функцією якого і є атрибутизація. Група постнуклеарних атрибутів є менш кількісною. Причиною цього є, на нашу думку, те, що атрибутизація для більшості слів, що виступають у ролі постнуклеарного атрибута, є вторинною функцією.

Перспективним вважаємо застосування статистичних методів для дослідження атрибутів – критерію хі-квадрат, коефіцієнта спряженості, коефіцієнта рангової кореляції. Дані статистичного аналізу повинні, за нашим задумом, допомогти розкрити кількісне співвідношення окремих видів атрибуту, проілюструвати їх особливості. Статистичні методи дозволять нам скласти повну кількісну характеристику атрибутів у німецькій мові. Дослідження продовжуватимемо на матеріалі творів інших сучасних німецьких письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Knobloch C. Zur Behandlung der Attribute in den "Grundzügen einer deutschen Grammatik" // Muttersprache. – 1982. – Nr. 27. – S. 101-118.
2. Eisenberg P. Grundriss der deutschen Grammatik. – Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 1989. – 356 S.
3. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. – Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich: Dudenverlag, 1998. – 912 S.
4. Эйхбаум Г.Н. Текстовые функции атрибутов // Вопросы функциональной грамматики немецкого языка. – Л., 1986. – С. 11-22.
5. Son S. Die Attribuierung im Deutschen und im Koreanischen. – Heidelberg: Julius Groos Verlag, 1998. – 264 S.
6. Grass G. Die Blechtrommel. – Санкт-Петербург: Антология, КАРО, 2005. – 479 с.
7. Knobloch C. Kasus und Präpositionen in den "Grundzügen einer deutschen Grammatik" // Muttersprache. – 1985. – Nr. 30. – S. 43-73.
8. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Tübingen: Narr, 1992. – 256 S.
9. Sommerfeldt K-E. Form und Bedeutung der Attribute beim Substantiv in der deutschen Sprache der Gegenwart // Fremdsprachen. – 1970. – Nr. 23. – S. 554-572.
10. Gausland K. Zum postnuklearen Attribut bei Nomen im Deutschen. – Bergen: Universitätsverlag Bergen, 1977. – 274 S.

Матеріал надійшов до редакції 23.04. 2007 р.

Боштан А.В. Види атрибутів в німецькому мові (на матеріалі твору Г. Грасса "Жестяной барабан").

В статті розглядаються нові моменти, що виникли в розумінні та визначенні поняття "атрибут" в сучасній німецькій граматиці. Основна увага приділяється класифікації атрибутів згідно з їхнім синтаксичним положенням. Дослідження проводилося на матеріалі роману Г. Грасса "Жестяной барабан".

Boshtan A.V. Types of Attributes in German (on the Basis of "The Tin Drum" by G. Grass).

The article contains new moments in the definition and interpretation of the concept "attribute" in modern German grammar. The paper focuses on the classification of attributes according to their position in the nominal phrase. The investigation was conducted on the novel of G. Grass "The Tin Drum".